

ні процеси у середовищі степових і лісостепових скіфів та переконливо доведено, що це населення сформувалося на основі потомків місцевих племен катакомбної та культури багатопружкової кераміки, елінів, фракійців та вихідців з більш східних територій, зокрема, саків, савроматів, ранніх сарматів. Історія публікації цієї книги, рукопис якої було завершено Світланою Іванівною ще у 2002 році, збере-

же для нас пам'ять про непохитність наукових принципів дослідниці, яких вона дотримувалась протягом всього життя.

Для широкого кола колег Світлана Іванівна Круц назавжди залишиться взірцем вірності своєму покликанню, академічної добросовістності та порядності. Пам'ять про цю щедрю душею людину і видатного науковця житиме в серцях її друзів, колег та учнів.

*І.Д. ПОТЄХІНА,
кандидат історичних наук,
Інститут археології НАН України*

ПАМ'ЯТІ АСКОЛЬДА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ЩЕПИНСЬКОГО (1926—1997). *FECIT TE IPSUM*

Вже минуло двадцять років, як 21 травня 1997 р. не стало талановитого кримського археолога Аскольда Олександровича Щепинського. Доля посилала йому такі випробування, що не кожен зміг би витримати, піднятися і стати відомим вченим. Багато в чому, зважаючи на часи нових випробувань, молоді вчені могли б брати з нього приклад.

Його заслуги в науці значні, був він фігурою яскравою та незвичайною, про нього написано дійсно багато. Найбільш цікаві і наповнені почуттями спогади належать перу його друзів і колег Абраму Давидовичу Столяру та Олександру Олександровичу Формозову. Газета «Терра Тавріка» (№3, 1.03.2010) статтю про Щепинського подала під промовистим заголовком: «Життя, віддане Криму. Аскольд Щепинський. Людина, що зробила сама себе». Отже, віддаючи данину вченому, звернемося лише до окремих фактів біографії, спогадів, сучасного розуміння його внеску в науку.

А.О. Щепинський походженням був із сім'ї т. зв. «колишніх» — мати дворянка, батько — син почесного громадянина. Вони не змогли адаптуватись до нового устрою, сім'я бідувала. Уже цей факт зробив юнака досить вразливим, але і гордим, самолюбивим. Далі — перебуван-

ня в фашистській окупації, призов до діючої армії після звільнення Криму, демобілізація в 1945 р., і... він залишається з п'ятикласною освітою, обездолений, сім'я голодує, живуть в землянці. Середню школу Щепинський закінчує за наполяганням друзів-колег по роботі лише в 1964 р., і тільки в 45 років, в 1971-му отримує вищу освіту (історичний факультет Кримського педагогічного інституту). Проте до цього вікового рубежу, він вже був відомим ученим. До штату Кримської філії АН СРСР А.О. Щепинський був зачислений в 1954 р., і в цьому ж році йому було доручено попереднє обстеження зони будівництва Північнокримського каналу, а з 1967 по 1981 рр. він очолював масштабну Північнокримську експедицію. В 1975 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Енеоліт Криму». Між захистом диплома про вищу освіту та отримання диплома кандидата наук пройде всього чотири роки.

У юності, після війни задоволення йому доставляло спілкування з природою, і Аскольд Олександрович самостійно збирав різні гербарії, каміння та окаменілості, давню кераміку. Працював бджолярем, завідуючим червоним куточком у колгоспі. Потім влаштувався на посаду збирача колекцій до Кримського пункту Московської фабрики «Природа і школа» (1948—1949). «Цілі дні, від зорі до зорі, хар-

Рис. 1. Узунларський вал. 1974 рік. А.О. Щепинський кроками проміряє відстань між виявленими об'єктами валу. Фото автора

чуючись хлібом та водою, блукав долинами Булганаку, Бодраку, Альми, Качі другого пасма Кримських гір між Сімферополем та Бахчисараєм. Тут Аскольд Олександрович знав кожну балку, кожний скельний навіс, — писали А.Д. Столяр та О.О. Формозов. — Тоді ним і були зроблені перші археологічні знахідки». Археологічну частину колекцій він приніс якось до Кримської філії АН СРСР Павлу Миколайовичу Шульцу. Так почалася спільна робота і дружба вчителя та учня, що продовжувалася практично до хвороби і смерті Павла Миколайовича. Смерть учителя (1983), а потім звільнення А.О. Щепинського (1991) з Інституту археології Академії наук УРСР, поглибили негативний стан його здоров'я. Приїжджаючи до Сімферополя, я заходив до нього, на ним виплекану «базу» експедиції, де розміщувався також Народний Музей археології Криму. «Щепинський часто замикався у собі, займав відчужену, насторожену позицію. Він не був створений для міського оточення, але в полі перевтілювався і проявляв свої кращі риси. Не всі це розуміли, і мало хто допомагав йому зануритись в улюблену справу...» — знову ж зі споминів А.Д. Столяра та О.О. Формозова.

В 1970-ті рр. і в полі, і на базі всі, хто працював у Північнокримській, щиро поважали його, могли кепкувати, веселитися в компанії, він і сам любляв гумор, проте виховання почувалося у всьому — в словах, манерах, ставленні до колег, навіть у його одязі в польо-

Рис. 2. А.О. Щепинський демонструє вченим Сімферопольського держуніверситету комплекс ювелірних виробів з дорогоцінних металів (I—II ст. н. е.), знайдених в похованні сарматської «цариці» Ногайчинського кургану, осінь 1974 р. Зліва направо: А.О. Щепинський, П.Д. Подгородецький, О.Г. Герцен, В.Г. Єна

вих умовах. Звичайно, біла сорочка і стильний костюм були на ньому практично завжди.

Якщо ж мова заходила про роботу, про знання Криму, завжди звучало: «Шеф вже це пройшов розвідкам, Щепинський тут бував, копав, це знає Аскольд Олександрович...» Поїхати з ним в розвідку, бути поряд на розкопках було пізнавально і просто приємно. Одного разу в листопаді чи в грудні похмурих днів пішли в гори всім колективом «базис». Аскольд Олександрович дійсно знав ледь не кожен камінь. Підходив до каменю і нас запитував: «Ну, ось, бачите, заглиблення, лунки такі...? Мабуть, для узливань».

У лаборантсько-робочій компанії в наметі або прямо на розкопі, на кургані під час перерви, з гордістю за нашого керівника ми підраховували його найбільш безперечні заслуги: розкопки кургану Кемі-Оба та обґрунтування нової кримської кеміюбінської культури, знахідки і визначення найяскравіших антропоморфних кримських стел епохи раннього металу, розкопки в 1959 р. і наукове визначення кіммерійського поховання з кургану Зольний під Сімферополем, знахідка поховання сарматської «цариці» у Ногайчинському кургані, знахідка кримського ашелю. В середині 70-х він відкрив домустьєрські стоянки з гальковими знаряддями і кремінними двосторонньо обробленими знаряддями, чим суттєво подавив історію півострова.

А ще серед його заслуг в науці — знахідка відомого нині Михайлівського поселення під час роботи на Правобережжі України в 1959 і 1960 рр., першого в Криму неолітичного колективного могильника траншейного типу

Долинка, а також ряду мустьєрських, мезолітичних, неолітичних стоянок, поселення IV—III ст. до н. е. Маслини в Північно-Західному Криму, багатощарової стоянки в Камінно-мостській печері і енеолітичного поселення Скала в Абхазії (долина Кодору) в 1961 р., характеристика пам'яток мистецтва енеоліту—бронзи в Криму, характеристики і періодизації ямної, катакомбної культур Криму, матеріалів за «раковинними купами» Південного берегу, дослідження кизил-кобінських старожитностей, створення багатого Народного музею археології Криму (на превеликий жаль втраченого, знахідки з фондів музею навіть з польовими шифрами викинуті), керівництво однією з найбільш складних за тих років експедицією Інституту археології, секцією охорони археологічних пам'яток Кримського відділення Товариства охорони пам'яток історії та культури, постановка багатьох археологічних пам'яток на державний облік, організація розвідок і робіт по всьому Криму, навіть там, де явно «не проходив Північнокримський».

Практично щороку здійснювалися розвідки і розкопки тих об'єктів, які не були в зонах новобудови каналу, це був чисто науковий інтерес вченого, вихованого на кращих традиціях минулих поколінь. Він хотів бачити поруч із собою талановитих людей, залучав їх — одних розвідками, художніми дослідженнями з замальовок кримськотатарських пам'яток, зруйнованих сіл, видавничими експериментами, інших — дослідницькими, важливими для Криму темами. У ті роки підрозділ Інституту археології в Криму існував як відділ зі своєю науковою специфікою, що майже не виходила за межі періодів античності і середньовіччя, ось і хотілося Щепинському «підняти» археологію півострова від найбільш давніх часів. Разом з тим, коли в експедиції Харківського держуніверситету, яка працювала на садибі античного часу, «Маслини» (с. Володимирівка, начальник експедиції В.О. Латишева), трапився казус з відкритим листом, він підставив дружнє плече, копали під його егідою і з його допомогою. Цілий ряд молодих фахівців, які нині живуть чи вже пішли з життя, відчували смак творчості, інтерес не тільки до розкритих у Криму тем. Мені здається, що не тільки з позицій «наукової скупості», недовіри, а й як спробу створити окремий науковий підрозділ у Криму, можна трактувати нездачу ним звітів про розкоп-

ки за ряд років. Адже вони стояли в зашкленій шафі на «базі», при бажанні співробітники чи відвідувачі могли їх дивитися з дозволу автора. Він поважав авторське право і хотів, щоб поважали і його заслуги.

Отримання і збереження археологічної інформації для нього було святиною. У кінці 1974 р. Північнокримською експедицією докопувався курган в районі Сімферопольської ТЕЦ. Одного разу над вечір дочистили розписну кам'яну скриню кемі-обінської культури. Скриню акуратно прикрили, щоб уранці сфотографувати і замалювати орнамент. Приїхавши на базу, розповіли про це шефові. Урок від нього був таким, що запам'ятовується: припало вночі тролейбусом з пересадкою повертатися на курган, малювати при світлі ліхтарика. Адже дійсно була небезпека втрати зображення.

Можна услід за деякими сучасними дослідниками пред'явити претензії до якості деяких публікацій і звітів А.О. Щепинського. Але згадаємо, як багато археологів до нього займалися непривабливою археологією епохи енеоліту—епохи бронзи Криму та були на цій ниві більш акуратними?

Аскольд Олександрович був феноменально везучим археологом, спостережливим краєзнавцем, організатором, що залучав до роботи біологів, географів, геоморфологів, підводників, творцем унікального актуального для краю і пізнавального Музею археології Криму. Принесені у музей знахідки ретельно шифрувалися і зберігалися у фондах. Збиралися також такі матеріали, яким не знаходилося місця в інших музеях, приміром т. зв. «татарщина». Йому допомагали багато хто, навіть не фахівці. З ним у різний час працювали в полі відомі учені А.В. Добровольський, Л.М. Соловйов, О.Г. Шапошникова, Т.М. Висоцька, О.М. Черепанова, В.О. Латишева, А.Д. Столяр, О.О. Формозов, П.Д. Подгородецький, В.Г. Єна, О.А. Ключкін та ін. Довгі роки незмінним помічником був В.О. Колотухін.

Минулого року один з археологів, випускників Таврійського національного університету на моє зауваження, що він згає так багато часу й не займався бажаними темами з епохи бронзи Криму, відповів: але ж Щепинський зміг... Дай Бог Криму мати таких спеціалістів з енеоліту—бронзи — успішних, чемних та уважних, як Аскольд Олександрович.

О.Є. КИСЛИЙ